

для всех украинцев символические структуры и пробуждает национальное сознание.

Ключевые слова: «архетипические» черты, сатирическая типизация, образ представителя власти отщепенца, мягкий характер.

Iuliia Shkuratenko, first year post-graduate student,
Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE PECULIARITIES OF “ARCHETYPES” IN PAVLO GLASOVY’S LAST INTRAVITAL COLLECTION OF POETRY “ARCHETYPES”

The peculiarities of Pavlo Glasovy’s last intravital collection of poetry “Arche-types” is presented in the article. It is studied which methods the writer used in order to create the satirical types of the representatives of Ukrainian power and the satirical types of the representatives of Ukrainian people. The fact, that Pavlo Glasovy exposed “archetypal” features of the Ukrainians in order to update common for all Ukrainians symbolical structures and arouse the national consciousness, is proved.

Key words: “archetypal” features, satirical typification, the type of the renegade public agent, facile nature.

УДК 811.161.2

Шуляк С. А., к. філол. н., доц.,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

МІФОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ

У статті розглянуто українські замовляння як відображення міфологічного світогляду їх творців. Визначено зв’язок язичницької і християнської мовних картин світу українців. Описано поєднання вербальної та аказіональної сторін обрядодійства, які є невід’ємними елементами реінкарнального міфу.

Ключові слова: міф, міфологія, українські замовляння, текст.

У контексті сучасної філологічної науки вивчення міфологічних особливостей українських замовних текстів набуває важливого значення, адже відображає багатоаспектні дослідження лексичної системи та відкриває перспективи

для студіювання язичницької і християнської мовних картин світу українців. Дослідженню текстів замовлянь присвячені праці О.Потебні, М.Грушевського, В. Давидюка, М. Дмитренка, А. Астахової, С. Єрмоленко, О. Павлова, В. Петрова, Н. Познанського, С. Росовецького, В.Соколової, Ф. Зелінського, О. Свиридова, В. Фісуна, О. Остроушко, О. Потапенко, В. Кузьменко, С. Павлюк, Є. Кагарова, І. Руснак, В. Вакуленко, Я. Підцерковної та інших мовознавців.

В. Давидюк зазначає, що замовляння належать до тих явищ народної культури, де міфологічний світогляд дуже відчутний; незалежно від часу походження окремо взятого тексту, основним його засобом впливу, своєрідним інструментарієм, виступає магія, яка немислима без проникнення у міфопростір; тому міфологічними є як найдавніші, так і найновіші за своїм походженням замовляння [Давидюк 2007, 233].

М. Дмитренко вказує на те, що okazіонально-ритуальний, okazіонально-обрядовий фольклор, що творився у сиву давнину і своєрідно донесений аж до сьогодні, – це той світоглядно-художній комплекс, що безпосередньо пов'язаний із пізнанням і практичними потребами [Замовляння 2007, 4].

Досліджуючи замовляння та найпоширеніші серед населення види хвороб, описуючи способи їх вилікування, В. Фісун наголошує на тому, що «залишаючись дітьми природи, українці асимілювали замовляння з християнськими догмами і створили яскраву та завершену народну магічну поезію, що не залишає до себе байдужим жодного дослідника духовності і культури України» [Словесна магія українців 1998, 3].

І. Руснак зазначає, що корпус текстів відомих замовлянь – це своєрідний требник (богослужбова книга) з давніми язичницькими молитвами, що дійшли до сьогодення досить пошкодженими, зберігши, однак, чимало ознак, елементів архаїчної доби: зверненість до світу духів, тотемних тварин, природних стихій; поглинутість усього «людського» природним, космічним; особливу увагу до найбільш значущого і могутнього – мертвих (духи предків постійно впливають на світ живих), жінок (вони дають нове життя, продовжують рід), тварин (забезпечують існування людини); нічний час виконання; особливу синтаксичну будову й алогізм; діалогічність (діалог між людиною і світом); відсутність «богошанування» [Український фольклор 2010, 46].

Мета пропонованої розвідки – вивчити міфологічні особливості українських замовлянь. Із поставленої мети випливають такі завдання: відобразити зв'язок язичницької і християнської мовних картин світу українців; описати поєднання вербальної та аказіональної сторін обрядодійства як невід'ємних елементів реінкарнального міфу.

Метафоричний світ багатьох замовлянь, де до сонця, дощу звертаються як до живих істот, є свідченням їхньої давності. Вони могли виникнути в

той самий час, коли з'явилися в нашій мові вирази «сонце заходить», «дощ іде», «зима надходить» і под. [Давидюк 2007, 235], наприклад: *Місяцю-князю, нічний владарю! Ти поза хмари літаєш, увесь мир видаєш. Подивись мені в очі, подивися в потилицю, як піду я на вулицю* [Замовляння 2007, 9]; *Ви, зорі-зоряниці, вас на небі три сестриці: одна нудна, друга привітна, а третя печальна* [Замовляння 2007, 13].

В одному замовлянні часто переплітаються звертання як до образів християнського світу, так і до знакових фігур природи, як-от: *Господу Богу помолюся і святому Миколаю, святому Михайлу і святій Пречистій, святому Вознесенію, святій Покрові і святому Юрію, і тебе прошу, краснеє сонце, і тебе прошу, ясний місяцю, і вас прошу, зорі-зірніці – Божі помічниці, і тебе прошу, голочко: одверни всіх собак од мого скота, і тебе прошу – царя Давида і кротості твоєї, – стань ти мені в допоміж* [Ви, зорі-зориці 1991, 293].

Господарська спрямованість цих найпростіших замовлянь може служити підставою, щоб вважати їх спадковою частиною давніх господарських ритуалів. Зміст таких замовлянь зводився до наказового способу впливу на різні сфери природи [Давидюк 2007, 235], як-от: *Добрий день, тобі, сонечко ясне! Ти святе, прекрасне, чисте, величне й вічне! Золотиш поля, річки й ліси, луги й болота! Освіти, озолоти й мене, красну діву, з голови до ніг, з ніг до голови – над усім людом і тваром! День у день, місяць у місяць, рік у рік хай мені буде ясно-прекрасно, чисто й велично з тобою і з усім миром. На віки віків!* [Замовляння 2007, 7].

Лікувальні замовляння також є імпліцитною частиною його творця і виконавця [Давидюк 2007, 235]. Найкращу здатність до лікування хвороб мають перші та останні діти в сім'ї, а ефективним є замовляння з уст того, хто запам'ятав його з першого разу. Магія була жіночим заняттям, а володіння нею чоловіками вважалося швидше винятком, ніж правилом [Давидюк 2007, 236]. Так у замовлянні кровотечі бачимо жінку основною дійовою особою: *Головна для цього «зброя» – ніж: Баба бере його в руку й торкає рану, промовляючи: – Стоїть біла гора, на білій горі біла церква, в церкві білий пристіл, й білі попи, і білі дяки білі книжки читають і (Максимові) кров замовляють* [Ви, зорі-зориці 1991, 86], а ось у замовлянні граду – чоловіка: *Аби розігнати град, бере чоловік роздягається і голий озиме калач з великодні, і шутку, і свічку у руки, йде надвір, обходить три рази хату, дивиться крізь той колач і так примовляє: – Коли не ласкавісте були бурі, тучі, чорнокнижники, (що град товчуть), до мене на тайну вечерю, то не маєте право на мій хутір!* [Ви, зорі-зориці 1991, 300].

Рейнкарнальний міф у своїй основі втілював первісний синкретизм усієї ідеологічної сфери, а тому поєднував як вербальну, так і аказіональну сторону

обрядодійства; не важко переконатися, що у багатьох мотивах, пов'язаних з його основним змістом (переродженням), оказіональний бік обряду (ритуальне дійство) навіть переважає; внаслідок цього багато замовлянь, що мають такий самий зміст, теж супроводжуються цілою низкою обов'язкових вимог щодо його виконання і всі вони стосуються ритуальної сфери [Давидюк 2007, 241], як-от у замовлянні лишаю: *Промову проказували над хворим тричі, за кожним разом плювали на землю, слину змішували з землею і цим мастили* [Ви, зорі-зориці 1991, 175], а у замовлянні бородавок після самої промови проводять такі дії: *Беруть удвоє нитки, в'яжуть гудзи і закопують під порогом хати, якщо бородавки в людини, а якщо в корови, то під порогом хліва. Кладуть ще й зуб борони* [Ви, зорі-зориці 1991, 178].

У реінкарнальних замовних текстах відсутній мотив смерті, а уособленням переродження може виступати звичайний обмін [Давидюк 2007, 242], що й спостерігаємо у контексті на кшталт: *«Дубе, дубе! Ти чорний. У тебе, дубе, білая береза, у тебе дубочки синочки, а у березочки дочки. Тобі, дуб і береза, шуміть та густі, а родженому, хрещеному рабу Божію (...) спать та рости!»* [Ви, зорі-зориці 1991, 205].

Поділ магії на позитивну і негативну не має жодного стосунку до опозиції «біла магія – чорна магія» (в останньому випадку «колір» магії несе моральний відтінок – «гарна» вона чи «погана» для об'єкта магічного впливу) [Зарудний 2007, 12], як-от у замовляннях для того, щоб корова давала молоко: *«Хто буде на мою корову в'їдати, тому оцей мак субирати. Тобі, зла личино, цього маку не збирати, моєї корови не скушати»* [Ви, зорі-зориці 1991, 261]. Позитивна магія, або чаклунство, сповідує такий принцип: роби так-то і так-то, і отримаєш такі-то результати [Зарудний, с.12], наприклад, у наговорі від укусу змії: *Вийміть із раба Божого (такого-то чи такої-то) їх худоби зміїний зуб та положіть гадові в зруб, а не виймете, виноваті будете* [Ви, зорі-зориці 1991, 284].

Зустрічаємо також замовляння, побудовані за формулою подібності «як відбувається це, так відбувається те», наприклад, «як – так»: *Як не може доступити диявол до хреста, / Так не може доступити хвороба до (Федора)* [Ви, зорі-зориці 1991, 24]; *Як не може той камінь / Вийти з моря, з-під моря, / Так не може ворог (Петрів), не міг / Вийти наверх. / Як сонце праведне, як місяць, як зорі, / Так аби правда хрещеного, / Рожденого (Петра) осяяла, / Як Бог благословен, як Дух святий!* [Ви, зорі-зориці 1991, 24]; *Водице-здравнице, говірнице, / Як ти в Бога славна, / Так аби славен був / Рождений, хрещений (Петро) / Во віки віків!* [Ви, зорі-зориці 1991, 25]; *Як сонце, місяць, зорі / І Господь Бог на небі славні, / Так щоб рождена, хрещена (Ганна) / Була в мирі славна і жива / На многая літа!* [Ви, зорі-зориці 1991, 27].

Текстам українських замовлянь притаманний символізм. Основними символами життя і смерті виступають жива і мертва вода. До живої води у замовляннях звертаються так: *Добрий вечір тобі, Уляно, святая, орданская, ангельская і архангельская! Ти прибуваєш із гір і долин, лугів і берегів, щоб так і до мене, раби Божої (такої-то чи такого-то) прибували добрі люди і дівчата (чи жєнихи); ти очищаєш і обливаєш долини, луга, берега, каміння і кремення, – очисти жє і обмий од мене (такої-то чи такого-то) раби Божої остуду, студище...* [Ви, зорі-зориці 1991, 70].

Крім наведеного типу замовлянь (реінкарнальних), побудованих на міфі про можливість довільного людського переродження внаслідок певних магічних дій, існують ще кілька чітко окреслених функціональних типів. Суть одних із них полягає у відлякуванні хвороб, інших – в адресному їх відсиланні в інші світи. Спільне у них те, що обидва види пов'язані з уявленнями про персоніфікацію хвороби. Ще один тип замовлянь зводиться до упорядкування хаосу на землі і наведення загального порядку в системі світобудови. До певної міри в них можна вбачати і есхатологічні мотиви, бо йдеться про те, що біль може з'явитися лише тоді, коли повністю порушиться космічний порядок [Давидюк 2007, 243]. Для прикладу наведемо тексти таких замовлянь: *Місяць у небі, кит-риба в окіяні, дуб на землі. Як оці три брати зйдуться, то тоді у раба Божого івана зуби будуть боліти* [Замовляння 2007, 45]; *Заєць у полі, а риба в морі. Місяць на небі: коли будуть три брати вкупі гуляти, то тоді в мене будуть зуби боліти* [Замовляння 2007, 46]; *Перший княжич місяць на небі Адав'євич, другий черв'як у дубі, третій медвідь у лігві, четвертий камінь у полі, п'ятий цука у воді. Коли тії п'ять братів, докупи зійшовшись, будуть за одним столом сидіти, пити, їсти, гуляти, добрі мислі мати, суди судити, пересуди брати, тоді і в раба Божого Івана зубная кость, жєвотая і білая, буде боліти, і мосму слову ключ і замок. Амінь, амінь, амінь!* [Замовляння 2007, 46].

Головна функція апотропеїчного міфу – відлякування. Із текстів стає очевидним, що слово в цьому міфі було тільки супроводом до ритуальних дій. Головними відлякувальними засобами виступали предмети з репутацією очисних засобів: вогонь, вода, земля, камінь [Давидюк 2007, 243]: *Годі, ляку, в голові стояти, у грудях і в животі, у плечах і в руках, і в ногах годі стояти, іди на море потопати. На морі потопай і на дно осідай* [Словесна магія українців 1998, 21]; *Я тебе змовляю, я тебе зговорюю, на бистрії води зсилаю* [Словесна магія українців 1998, 26]; *Орданська ріка, очищаєш ти луги і береги, очисти народженого, хрещеного (ім'я) од його болєзні!* [Словесна магія українців 1998, 29]; *Я тебе зганяю, на синє море зсилаю, каменем наверхтаю. Іди собі в камінь-кремень, там тобі буде амінь* [Словесна магія українців 1998, 48].

У примівці від корчу засобом відлякування виступає чорний колір, як-от: *Чорний чоловік у чорній сорочці, у чорнім ремені, у чорнім кожусі, у чорній шепці, у чорних гачах, у чорних постолах, у чорних онучах, у чорних волоках. Узяв чорні воли, запряг чорний плуг, а в плузі – чорний ніж, чорні колеса. Оре чорну землю, посієв чорну пшеницю. Чорнов боронов зашкоротив* [Ви, зорі-зориці 1991, 144]. Чорний чоловік у чорній сорочці і «у всьому чорному – ознака чорного світу, якщо й не потойбічного, бо прямих згадок про це нема, то дуже близького до нього світу порубіжжя, світу, де відбувається переродження і де попередня якість може обернутися із протилежною за змістом» [Давидюк 2007, 245].

Лімінальними особами постають і образи святих. Вони не мають постійного місця, завжди звідкись прибувають, тому й сприймаються як пришельці [Давидюк 2007, 245], наприклад: *Їхав Іл'я на коні, тяг ноги по землі, ноги підняв, кров уняв. Ішла Пречиста: Одна з Києва, друга з Чернигова, третя з Нижина. Несли срібну голочку, шовкову ниточку, рану зашивали, кров замовляти: «Кров з буйної голови, з рум'яного лиця, з ретивого серця, з живота, з костей, з мозгов, з чорних кіс, з карих очей!»* [Ви, зорі-зориці 1991, 144].

Лімінальна суть цих персонажів полягає не лише у відведенні хвороби [Давидюк 2007, 245], наприклад: *Ходила Матір Божя по небу, шовкові шнурі сукала, золотника обертала* [Ви, зорі-зориці 1991, 114]; *Ішов Бог по дорозі, / Назустріч йому Божя мати. / – Куди йдеш, Божя мати? / – Іду діла (ім'я) утворяти, / Хворобу забирати, / А здоров'я – давати* [Словесна магія українців 1998, 19]. У багатьох випадках є згадка про те, що вони її забирають з собою, а отже, виступають також у ролі перевізників [Давидюк 2007, 245].

Для українських замовлянь характерний образ порубіжжя, куди найчастіше відсилають хвороби. Там і сонце не світить, і вітер не віє, і голосу людського не чути, «бо це – місце для вибраних, тих, кому воно належить за давнішими міфологічними уявленнями, місце перехідних істот» [Давидюк 2007, 247], наприклад: *Поговорю уроки-урочища, з очей, з плечей. Із рук, із ніг, з рум'яного лиця, з щирого серця. Уроки дівочі, чоловічі, жіночі, ідуть собі на очерета та болота, де сонце не світить, де вітер не віє, де людського голосу не чути, де злий дух ходє. Тьху.Тьху.Тьху* [Словесна магія українців 1998, 31]; *Тут тобі не пити, тут тобі не гуляти, я тебе в бездну заганяю: там тобі пити, там тобі гуляти, а до (ім'я) діла не мати. Одкаснись всяка болєзнь!* [Словесна магія українців 1998, 34].

Отже, мова українських замовлянь віддзеркалює тривалу взаємодію язичницької і християнської мовних картин світу українців і являє собою синтез нерідко різночасових мовних засобів і відповідних уявлень. У реінкарнальних замовляннях відсутній мотив смерті, а визначальним виступає

звичайний обмін. Поєднання вербальної та аказіональної сторін обрядодійства стосуються ритуальної сфери і використовуються як важлива частина магії. Перспективу подальшого дослідження пов'язуємо з поглибленим вивченням елементів дистанціальних та імітативно-імперативних міфів у системі українських замовних текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ви, зорі-зориці... Українська народна магична поезія: (Замовляння) / упоряд. М. Г. Василенка, Т. М. Шевчук ; передм. М. Г. Василенка. – К. : Молодь, 1991. – 336 с.
2. Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору. – Луцьк, 2007. – 296 с.
3. Замовляння / Упоряд., передмова, примітки М.К. Дмитренко. – К.: Видавець Микола Дмитренко, 2007. – 124 с. (Серія «Народна творчість». – Кн. 9).
4. Зарудний Є.О. Усі міфи. – Харків: Торсінг плюс, 2007. – 352 с.
5. Словесна магія українців / упоряд. В. Фісун. – К. : Вид-во «Бібліотека українця», 1998. – 103 с.
6. Український фольклор: навч. посіб. / І.Є. Руснак. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 304 с.

Стаття надійшла до редакції 10.04.14.

*Шуляк С.А., к. філол. н., доц.,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла
Тычины*

МИФОЛОГИЯ УКРАИНСКИХ ЗАГОВОРОВ

В статье рассмотрено украинские заговоры как отображение мифологического мировоззрения их творцов. Показана связь языческой и христианской речевых картин мира украинцев. Описано объединение вербальной и окказиональной сторон обрядодействия как неотъемлемых элементов реинкарнального мифа.

Ключевые слова: миф, мифология, украинские заговоры, текст.

*Shulyak S.A., Cand. of Philol. Sc., Assoc. Prof.
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University*

MYTHOLOGY OF UKRAINIAN SPELLS

The article investigates Ukrainian spells as a reflection of mythological outlook of their creators. Connection between pagan and Christian language pictures

of Ukrainian world is defined. The unity of verbal and nonce forms of rituals is described. They are the vital elements of ceremony mythology.

Key words: *myth, mythology, Ukrainian spells, text.*

УДК 821.581

Щербаков Я.І., здобувач,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ІНДОБУДДІЙСЬКИЙ ЧИННИК ГЕНЕЗИ ЮАНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ДРАМИ

У статті розглядається санскритська теорія походження китайської літературної драми, факти впливу індійської санскритської драми на генезу юанської драми, дослідження санскритського впливу на китайську літературну драму китайськими вченими.

Ключові слова: *драма, санскрит, Юань, ампула.*

У світовій синології та літературознавстві загадка генези китайської літературної драми залишається нез'ясованою донині. Найбільшим питанням залишається сам факт генези китайської драми як жанру літератури. Адже до дванадцятого-тринадцятого століття китайський театр був представлений переважно короткими розважальними сценками. Хоча вони й мали сюжетну лінію, їх не можна було розглядати як літературну драму. Але за період династії Юань (1271-1368), достатньо короткий для китайської історії, було написано понад шістьсот літературних п'єс лише в жанрі північної драми *цзацзюй*. Відповідно, такий культурно-історичний феномен вимагає пояснення.

Концепція індобуддійського санскритського походження китайської драми в працях сучасних китайських літературознавців отримала назву *чжуцзюйшо*. Уперше питання індійського походження китайської драми в статті «Вплив принципів будови санскритської драми на китайську» «*梵剧体例及其在汉剧上底点点滴滴*» порушив китайський вчений, літературознавець та письменник Сюй Дішань (许地山). Статтю було опубліковано в 1925 році під час його навчання в кембриджському університеті [1]. До сфери наукових інтересів Сюй Дішаня входив ряд проблем, зокрема порівняльне літературознавство, історія культури Індії та Китаю та дослідження впливів іноземної культури на китайську цивілізацію.